

SYNAGOGA A ŽIDOVSKÁ ČTVRŤ V TURNOVĚ

Nalézáte se před synagogou zaniklé židovské náboženské obce v Turnově. Městské knihy nám první zmínku o místní židovské populaci datují rokem 1526. Již tehdy ovšem musela být židovská obec plně rozvinutá, se synagogou a VLASTNÍM hřbitovem, jejichž polohu ani jiné podrobnosti ovšem neznáme (existuje pouze domněnka, že hřbitov se mohl nalézat v blízkosti říčky Stébenky).

Na přelomu 16. a 17. století zažívá turnovská populace Židů ze zatím nevyjasněných příčin útlum, který prolomilo až získání hruboskalského panství Albrechtem z Valdštejna v r. 1623. Ihned téhož roku zve do Turnova nové židovské rodiny, které si kupují nemovitosti v dnešní Hluboké ulici a jeden společný dům pro celou obec. Není vyloučeno, že se jednalo o první písemně doloženou synagogu. Ta se nalézala na místě domu čp. 299 v zátočině Dvořákovy ulice (pod radnicí a lékárnou) a při požáru, způsobeném švédskou soldateskou na jaře 1643, lehla popelem. Je téměř jisté, že dům byl dřevěný.

Čtyři roky po požáru si židovská obec kupuje v Krajířově (dříve Jizerní či Židovské) ulici pozemek pro stavbu druhé synagogy (na místě čp. 481, kde pak bývala ještě židovská škola a v r. 1737 je zde doložen dům židovského kantora), rovněž dřevěné. Tou dobou se roztroušené židovské obyvatelstvo začínalo částečně z příkazu vrchnosti seskupovat právě mezi Krajířovou a Palackého ulicí a Kozím pláckem, kde postupně vzniká na přibližně trojúhelném půdorysu židovská čtvrť, která se až na demolici nárožních domů u příležitosti stavby městského kina dochovala v přestavbách dodnes. Ovšem ani druhá synagoga neměla dlouhého trvání, neboť shořela při posledním velkém požáru města v r. 1707. Dlouhých dvanáct let pak Židé museli své bohoslužby odbývat v náhradních prostorách.

Teprve 2. ledna 1719 je židovské obci povoleno vystavět si kamennou, tentokrát již třetí doloženou synagogu, v níž právě stojíte. Zápis v městské knize určuje její přesné rozměry. Svému účelu sloužila až do druhé světové války, která místní židovskou populaci zdecimovala.

V průběhu 18. a 19. století se židovská obec vyvíjela mimo jiné i díky obchodu se surovinami pro kamenářské řemeslo. Počátkem 19. století vzniká v blízkosti židovské čtvrti několik kartounek, jejímiž majiteli byli většinou právě Židé. Rostoucí populace si jistě vyžádala i některé stavební úpravy synagogy. Jejich jednotlivé fáze se podaří dokumentovat přesněji snad až po vyhodnocení archeologického průzkumu, který v synagoze vedl PhDr. Jan Prostředník z Muzea Českého ráje v červenci letošního roku. Podle několika úlomků omítek již víme, že na stěnách se nalézaly hebrejské náboženské texty. Arabesky, které dnes vidíte především na stropě, ale i na stěnách, a jež budou v rámci celkové rekonstrukce objektu obnoveny, pocházejí pravděpodobně až z doby elektrifikace synagogy, která proběhla r. 1905.

Pamětní desky v modlitebním sále jsou věnované významným členům zdejší židovské obce MUDr. Aloisu Reinerovi (zemř. 1905), dlouholetému městskému lékaři, a Siegfriedu Hillerovi (zemř. 1886), zakladateli nadace na podporu chudých židovských dívek.

Během 20. století ovšem židovská populace ve městě postupně klesá. Zatímco v dobách největšího rozkvětu obce se pohybovala kolem 200 osob, při posledním sčítání v r. 1930 dosáhla stavu sotva 90 osob. Zábor pohraničí vyhnal do Turnova a okolí (např. Železný Brod) stovky Židů z Jablonecka a Liberecka, takže v r. 1938 stoupá židovská populace tímto násilným způsobem až na 500 lidí. Někteří ve městě zemřeli ještě před zahájením transportů do Terezína a

vyhlazovacích táborů a jsou pohřbeni na místním židovském hřbitově v Sobotecké ulici.

Turnovské židovské obyvatelstvo, včetně mnohých uprchlíků z pohraničí, postihly zejména transporty Cm 16. ledna 1943, směřující ze shromaždiště na mladoboleslavském hradě do Terezína a krátce na to transport Cq 20. ledna 1943 s cílovou stanicí Auschwitz-Birkenau – Osvětim.

Ačkoli židovská obec byla již v r. 1945 obnovena a později změněna na tzv. synagogální sbor, pro nedostatek členů, jejich úmrtí a emigraci dalších do zahraničí byla definitivně zrušena r. 1961. Tou dobou synagoga již deset let sloužila jako skladiště, kterým byla až do r. 2006, kdy byly zahájeny právě probíhající práce. Mezitím, na jaře 1997, se stala kulturní památkou.

Ze židovské čtvrti stojí za pozornost ještě dům čp. 481, o kterém jsme již mluvili, dům čp. 477 v Palackého ulici, v němž v 18. století dokladujeme rovněž židovskou školu, domy čp. 490 a 452, sloužící jako židovské obecní domy (čp. 452 až po svém vystavení r. 1928) a konečně dům čp. 473 s dochovaným římským číslováním (č. II v nadpraží), zrušeným v židovské čtvrti r. 1875. Poloha rituální lázně – mikve – dosud nebyla stanovena, nicméně předpokládá se v jednom z domů na severní straně Krajířovy ulice.

Pro umocnění dojmů z návštěvy synagogy doporučujeme ještě prohlídku židovského hřbitova v Sobotecké ulici, při silnici z náměstí k Mašovu, Sobotce a železniční zastávce Turnov-město. Areál je od synagogy vzdálen sotva 10 minut chůze zkratkou přes Koňský trh.

Pozemek pro hřbitov byl Židům prodán v září 1625 a svou současnou velikost získal až po dalších přinejmenším dvou rozšířeních. Nalézají se zde na 570 náhrobních kamenů, z nichž nejstarší dva pocházejí z let 1649 a 1680. Poslední pohřeb se

odehrál na podzim 1956. Téměř jedno desetiletí probíhá rekonstrukce areálu a restaurování náhrobků z finančních prostředků majitele, tedy pražské židovské obce, a Města Turnova. V r. 2006 provedl Jaroslav Achab Haidler dokumentaci náhrobků a výsledky jeho práce pak byly zařazeny do rozsáhlého katalogu s historií hřbitova, zpracovaným pro odborné pracoviště památkového ústavu v Liberci. Na hřbitově odpočívají např. přímí předci Pavla Tigrida nebo kontroverzního spisovatele Ivana Olbrachta.

Máte-li zájem objevovat židovské památky v Českém ráji a jeho okolí, můžeme vám doporučit návštěvu výjimečných hřbitovů v Jičíně, Mladé Boleslavi nebo na Veselici u Dolního Bousova a čerstvě zrekonstruované synagogy v Jičíně nebo nejmladší synagogy v republice, stavebně spojené s vědeckou knihovnou v Liberci. Další židovské památky v okolí byly buď zbytečně zničeny, nebo se nalézají v torzovitém stavu (Mnichovo Hradiště, Jablonec nad Nisou, synagoga v Mladé Boleslavi) či je jejich návštěva možná pouze po domluvě (hřbitov v Liberci, synagoga v Libáni).

Mgr. Pavel Jakubec

Další informace o židovském osídlení a památkách nejenom v Turnově můžete získat dotazem na adrese jakubec@soalitomerice.cz.